

Prizorišče knojevskega
zločina julija 1946 na
Zdoleh pri Mali Nedelji

Pokol na Zdoleh

IVO ŽAJDELA

Julija 1946 sta Udba in KNOJ na Zdoleh pri Mali Nedelji v Slovenskih goricah obkolila skupino ljudi, ki so se na Štajerskem po vojni, po vzpostavitvi komunistične diktature, uprli novemu povojnemu režimu. Ubili so enajst ljudi, njihova trupla pa odpeljali v Maribor in jih zakopali nekje na Pobrežju.

V krajih v Prlekiji, kjer sem odrasčal, sem slišal tudi za podatek, da so komunisti po vojni v nekem bližnjem kraju ubili več ljudi, ki so se imenovali križarji. Dalj časa je trajalo, da sem tam, kjer se je to zgodilo, vprašal, ali mi lahko kaj povedo. Tako mi je, bilo je oktobra 1995, Lizika Zmazek iz Drakovca pri Mali Nedelji opisala dogodek. Pri pogovoru je sodeloval tudi sosed hiše, kjer se je zgodil pokol. Povedala sta mi naslednje.

Pokol križarjev

Bilo je 22. ali 24. julija 1946. V hiši na Zdoleh (Drakovci, št. 50, pri Mali Nedelji) v Slovenskih goricah, katere lastnica je bila Elizabeta Ganza (po domače Skrbičova Lizika), so se zadrževali križarji, kot so jim rekli, oziroma Matjaževa vojska. Bili so povojni uporniki proti komunističnemu režimu. Pozno ponoči, okoli ene ure, so do hiše prišli knojevci (vse tovrstne akcije je vodila OZNA, takrat že preimenovana v Udbo). Tisto noč je bila huda nevihta. Ubili so enajst ljudi, dva križarja (protikomunista) pa naj bi se rešila. Naslednji dan so ljudje iz okolice hodili gledat morišče.

Pri hiši, kjer so ubili križarje, je zgorelo ostrežje ter zadnji del. Trije križarji so ležali na začetku vinograda. Eden je imel prestreljeno lobanjo, da so mu ven viseli možgani. Eden je visel s senika, z glavo navzdol, ves ožgan od ognja ter zabuhel. Druga trupla so bila v hlevu in na dvorišču. Dva od ubitih sta bila brata Horvat, 14-letni Mirko in Franc, ki je imel čez 20 let. Doma sta bila v sosednji hiši. Ob cesti pred svojo hišo je ležala ubita tudi njuna mati Marija Horvat.

Zavajanje

Sosed pripovedovalke Lizike Zmazek je dodal, da domneva, da je Marijo Horvat ubil zet, ki je izkoristil to priložnost, saj naj bi bili močno sprti. Njenih strelnih ran (v hrbet) naj ne bi povzročile krogle iz »dolgega« orožja, ampak iz pištole. Oče ubitih bratov Horvat je bil kasneje nekaj časa zaprt. Knojevcu so ubili tudi Antona Jaušovca iz Drakovca (št. 71) in nekega moškega iz Noršinec. Isti sosed je kot izdajalca križarjev navedel Jaušovčevega očeta, saj naj bi zjutraj pred njegovo hišo stala straža, sam pa kasneje ni bil zaprt.

Njegov ubiti sin naj bi imel bel ovratnik, ki naj bi bil znak razpoznavanja. Verjetno je vsa ta zgodba malo verjetna in je služila za prikritje dejanskega dogajanja. Omenjam jo zato, da opozorim, da so dezinformacije še leta 1995 pustošile v postkomunistični Sloveniji.

Vloga Marice Špindler

Knojevci so domačine prisilili, da so trupla nalagali na tovarnjak, ki je verjetno prišel iz Maribora. V tej akciji so v Sovjaku aretirali tri ženske, ki so bile povezane s to skupino križarjev. Med njimi je bila Marica Špindler (Sobotorova), ki je bila dekle ubitega križarja Franca Horvata. Ko so ubite upornike peljali v Maribor, naj bi morala sedeti na njegovem trupu.

Neka domačinka mi je povedala o domnevi, da je skupino izdal nekdo, ki je prej hodil z Marico Špindler. Njo naj bi kasneje prisilili, da je Udbi kazala, kje so se zadrževali križarji in kdo jim je dajal hrano. Tako je bilo aretiranih več oseb, med njimi tudi Jožef Slana iz Bolehnečic, ki je v zaporu umrl (domači so za smrt izvedeli šele čez nekaj mesecev).

V arhivih ni nič?

Te podatke sem nato objavil v knjigi *Zasuta usta* (samozaložba, 1996).

Leta 2010 je Mateja Čoh pri Študijskem centru za narodno spravo izdala knjigo (doktorsko disertacijo) z naslovom *Za svobodo, kralja in domovino* ter podnaslovom *Ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945 in 1952*. V njej so bili v ospredju križarji oziroma Matjaževa vojska. Na moje presenečenje v knjigi ni bilo niti enega podatka o dogodku na Zdoleh pri Moravcih leta 1946 (na str. 189 je dogodek posredno omenila le s sintagmo »v spopadu v Drakovcih«, vendar nič drugega). Nisem razumel, kako je to mogoče. Knjigo je napisala po arhivskem gradivu. Ali v arhivih ni nič o dogodku v Moravcih ali ni nič našla, pa morda kje kaj je? Zdi se neverjetno, da se o tako velikem dogodku ne bi ohranilo ničesar zapisanega, nobenega poročila. Saj je bilo vendar veliko mrtvih.

Pričevalec Anton Horvat

Več let po tem sem preko istega sorodnika, ki mi je povedal za ta dogodek, izvedel, da bi z menoj rad govoril gospod, ki je bil po knojevskem zločinu na kraju dogodka in bi o njem lahko kaj povedal, čeprav je bil takrat šestletni fantič. Kot t. i. gastarbajter je živel v Nemčiji in je včasih prišel na obisk v domače kraje. Tako sem se julija 2016 oglasil pri Antonu Tibautu v Sovjaku pri Svetem Juriju ob Ščavnici, kjer je bil ta novi pričevalec, Anton Horvat, na obisku. Njegovo pripoved sem posnel, septembra isto leto pa sva se zapeljala še na kraj dogodka, da sem naredil nekaj fotografij. V dvajsetih letih od prvega obiska se je okolica tam zelo spremenila. Leta 1995 sta tam stali še dve razmeroma ohranjeni cimprachi, reklo se je pri Sobočanu, pa je dvajset let kasneje ostala le še ena v bolj slabem stanju.

Sorodstvo z ubitimi

Anton Horvat mi je najprej na moje vprašanje na kratko opisal sebe. Rodil se je 8. junija 1940 v Kuršincih pri Mali Nedelji na dedkovem domu (Tibaut). Je sin Marije Tibaut in Antona Horvata, ki je imel brata Franca Horvata. Žrtev pomora na Zdoleh pri Moravcih je bila družina Franca Horvata, torej očetovega brata, saj je bila med ubitimi križarji na Zdoleh 21. julija 1946 tudi njegova žena Marija, rojena Scharf, ter dva njuna sinova, Franček in Mirko (bratranca pričevalca Antona Horvata).

Anton Horvat mi je dejal, da se je med drugo svetovno vojno njegov oče Anton Horvat sam prijavil v nemško vojsko. Mati je skrivala partizane (verjetno bolj skrivače, kot so jim rekli v teh krajih) v hiši in je z Nemci igrala karte, da jih je zamotila. Ena pripovedovalčeva sestra je jehovka, dva brata sta verna kristjana, ena se

stra je bila poročena z bratom narodnega heroja Draga Kobala (po njem se na mari-borskem Pobrežju imenujeta osnovna šola in ulica). On pa je moral s šestnajstimi leti čez mejo.

Prizorišče pokola

Na dan pomora članov Matjaževe vojske oziroma križarjev na Zdoleh pri Moravcih 21. julija 1946, je v njihovo hišo (živel so v Moravcih št. 126, po domače se jim je reklo Thorekovi) prišla Babičova Katika. Poklicala je Antonovo mamo in vprašala, ali so slišali, da so »naše na Zdoleh ustrelili«.

Mama je šla tja pogledat in s seboj je vzela šestletnega Antona. Ko sta prišla do križišča cest Mala Nedelja–Zdole, je tam stal tovornjak s stražo, ki so ju potem, ko je povedala, kdo sta, spustila naprej. Ko sta prišla do stanovanjske hiše strica Franca, je videl na klančini ceste mlako krvi.

Šla sta v hišo, kjer je bilo več ljudi. Na postelji je ležala mrtva gospodinja Marija Horvat. Ko so knojevci obkolili hišo, je bežala okrog nje in so jo na cesti (v klanecu) ustrelili v trebuh. En knojevec jo je s kopitom puške še udaril, tako da je bila mrtva,

njegova krstna botra. Na podstrešju pogorele hiše sta zagledala še dva ubita. Eden je bil ves ožgan. Med črnilno se je videla kri in rdeče meso. Za njim je bila ruševina in iz nje je gledal laket roke v belem puloverju. Mama mu je dejala, da je to njegov bratranec Mirko, saj mu je ona spletla ta pulover.

Ubiti naj bi se imenovali beli križarji in tam so imeli postojanko, spodaj pod vinogradom, v gozdu, so imeli tudi podzemni bunker. Anton se spominja govoric, da so takrat na poti proti meji osemnajst članov te skupine aretirali. Med njimi je bila tudi sestra Metoda Špindlerja Marica. Anton domneva, da je križarje, skupino na Zdoleh in tisto, ki so jo aretirali na poti k meji z Avstrijo, Ozni izdal Metod Špindler iz Moravca. Njegova ožja sorodnika sta bila vidna partizana. Špindler je živel v sosednji hiši, ki je stala poleg tiste, kjer so se zadrževali križarji in so jo knojevci požgali. Poročen je bil z Miciko, hčerko Franca Horvata.

Zakopani na smetišču

Videl je sedem ubitih, štirje pa so bili verjetno še v požgani hiši. Ko so knojevci hišo s križarji obkolili, so jih pozvali, da se predajo. Mirko Horvat naj bi nanje vrgel

Pričevalec Anton Horvat (levo) na prizorišču zločina

in preklinjal: »To imaš, fašistična svinja.«

Z mama sta nato šla iz hiše. Pri sosednji hiši, ki je bila požgana, je pred vrati ležal vojak (knojevec), ki je bil od kolena naprej z odtrganimi nogami, Anton se spomni še odprtih ust in oči. Ubila ga je ročna granata, ki jo je vrgel na napadalce eden od križarjev, Antonov bratranec Mirko, takrat star okoli osemnajst let.

Izdajalec Metod Špindler?

Na zahodno stran se je spuščal vinograd (gorice). Tam sta videla ležati tri ubite moške. Na desni je ležal Antonov bratranec Franček, ki je imel glavo nad očmi odsekano od mitralješkega rafala. Njegovi možgani so viseli po bližnji trti. Antonova mama mu je dala v žep rožni venec, saj je bila

boombo, ki je enemu odtrgala noge in ga ubila. Zatem so knojevci hišo zažgali.

Knojevci so sosedom ukazali, da so trupla ubitih morali znositi po položnem klanecu na križišče, kjer so imeli tovornjak. Zgorele so ovili s slamo in jih do tovornjaka nesli na lestvi. Odpeljali so jih v Maribor. S seboj so vzeli tudi nekatere druge podpornike križarjev. Sestra Metoda Špindlerja Marica se je morala na tovornjaku uvesti na glavo Marije Scharf.

V Mariboru so tiste, ki se jih je dalo, obesili z napisi, da se tako zgodi s fašisti. Zakopali so jih na smetišču na Pobrežju, in sicer med Stražunom in pobreškim pokopališčem.

Nadaljevanje prihodnjič